

VÖRÖSMARTY ÉS HORATIUS.

(Második, bef. közlemény.)

3.

Vörösmartynak költői megindulásakor alig van szerelmi dala. Van ugyan néhány pásztoridillje, de ezek részint fordítások, részint pedig átdolgozások Vergiliusból,¹ s a zsengek között szereplő egyetlen szerelmes vers Horatius-fordítás: a Pyrrha-dalé, (I. 5.) igen sikerült átültetésben. Horatius ódája a női állhatatlanság végtelenül finom rajzát adja. A képet ő is hagyományként örökölhette Simonidéstől: a tengerhez hasonlítja a leányt, aki mást ölel a rózsabokrok között. Sajnálja a szegény, naív fiút, aki nem tudja még, hogy szegény az, akire a lány «új fénye» kiderül. Mert: amint a csendes tenger egyik percről a másikra haragos hullámokkal megváltoztatja képét, úgy tesz a lány is. De Horatius idején kikerülte a veszélyt, megmenekült a tengeri vészből, s már a hálaképet is megfestette a tenger urának. Ez a kis költemény nem került el költőnk figyelmét. Formája az ú. n. metrum Asclepiadeum quartum, amelyet Horatius gyakran használ, Vörösmarty ugyanebben a formában ülteti át a költeményt és meglepő finomsággal. Az egészből hiányzik még a háttér, amelyet Horatiusnál a sorok közt érzünk, de a forma, a nyelv egyszerű hajlékonysága, természetessége, minden erőltettség nélkül, a nagyszerű verselőre vall.

Érdekes megfigyelni, milyen sejtelemszerűen bukkan fel a költeményben a gondolat: elmúlik a szerelem is.

A ki véled arany napjait éli most
Vélvén, hogy te örökre kedvese léssz neki,
Bár könnyű levegőként
Lengsz változva, — szegény, kire
Új fényed kiderül.

(Kiadatlan költ. 41. és 88. sz.)²

¹ A kötet végén szereplő néhány szerelmi dal (126—130. szám) írásának ideje 1828.

² A fordítás két változatban van meg. A kettő között azonban lényeges eltérés nincs, csupán néhány szó simítás.

Jellemző, hogy az a legelső szerelmes vers, amelyet még az iskolás emlékek benyomása alatt fordít Horatiusból, abban a gondolatban csendül ki, amelyet jellegzetesnek találtunk az előbbi fejezetben is.

S itt meg kell állnunk egy időre. Már feljebb hangsúlyoztuk, hogy a szerelmi dalok alapgondolata is az elmúlás. Ezzel kapcsolatban Szerb Antal nem kis túlzással a költő állandó halálgondolatára utal,¹ Makay meg a sírköltéssel hozza összefüggésbe,² s Vörösmarty halálköltészete kiindulópontjának az Etelka-élményt tartja.³ Ez azonban nem lehetséges. Vörösmarty ugyanis legkorábban 1817-ben ismerhette meg Etelkát, aki ekkor még csak tíz éves volt. Nem valószínű, hogy költőnk szerelemre lobbant volna iránta, lemondó hangú költeményeket írni hozzá ebben az időben még kevésbé lehetett oka. Másrészt ifjúkori költeményeinek tárgyalása bebizonyította, hogy már legelső szárnypróbálgatásai ismerik ezt a gondolatot, és épen Horatius költeményei elmélyítik benne. Ez pedig korábbi keletű, mint az Etelka-élmény. E mellett szól az a tény is, hogy 1821-ig még mindig alig ír néhány szerelmi dalt. 1820-ból van egy költeménye a *Szerelmes* címmel. Ez a költemény még erősen a típus jellemző vonásait viseli magán, de meglepő szenvedélyes a hangja:

Hah kié vagy most, ki csak értem égél,
Életem, kedvem s örömim reménye?

Mintha titkon félne, hogy elveszti a kedvest, aki életének célja. Az ifjú — a költemény hőse — elkeseredésében a halálba akar rohanni, lelke viadalt óhajtoz. De a búcsúzáskor a kedves is sápad, «rémkönnyűk dulják deli arcod ékét». Ebből a fiú megérti, hogy szerelme hű maradt hozzá, s megbékül vele. A költemény a szentimentalizmus helyzetdalaira emlékeztet, s aligha őszinte élménye Vörösmartynak. De ha az lenne is, jellemző a titkos reménykedés. A lemondó elmúlás-tudat nem olvasható ki belőle. Különösen figyelemre méltó az utolsó versszak, amely egészen optimista hangon szól és hatalmas képen végződik, már a monumentális Vörösmartyt sejtetve:

Jer, körülfoglak, valamint az árvíz
A magas partú szigetek vidékét;
Jöszte: keblemből csak az űzhetend el,
A ki teremtett.

Így ír 1820-ban a magára találni kezdő Vörösmarty, aki most már a *Zalán futása* felé halad. Pedig korábbi éveiben, láttuk, az elmúlás, a halálgondolat középponti szerepét. A szerelmi csalódásnak az a mozzanata, amelyben világosan látta, hogy

¹ Minerva. IX. évf. 23. l.

² Makai G., *A halál költészete*. 1937. 28. l. — ³ U. o. 26—28. l.

hiába minden erőfeszítése Etelkáért — ez adott neki határozott lökést a pesszimizmus felé — csak később lesz döntő költészetének további fejlődésére.¹

Megerősíti ezt a megállapításunkat Brisits véleménye is, hogy Vörösmarty pesszimizmusának magyarázó okaként felvehetjük szerelmi csalódását és olvasmányainak hatását is, «a döntő ok azonban mégis csak Vörösmarty lelkisége, melancholiára hajló természete s borús képzelete...»² Valóban itt van halálköltészetének csirája, de nagyjelentőségű az a körülmény, hogy ifjúságának legkedvesebb mintája terelte legelőször határozottan ebbe az irányba. S amiért épen Horatius hatását kutatjuk Vörösmarty költészetében, különösen ifjúkorának műveiben: a későbbi Vörösmarty majdnem azonos módon gondolkodik az élet problémáiról, mint a kezdő. A gondolatok, amelyeket mestere keltett benne, fenségesek voltak, a forma nagyszerű. S amikor megférffiasodott, nyelve kialakult, előttünk állt a nagyszerű költő.

Van 1823-ból egy szerelmi költeménye, amelynek címe *Myrtil és Daphne*. A dal külső formája, gondolatmenete majdnem azonos Horatius csodálatosan finom szerelmi dalával, amelyben Lydiához szól. (III. 9.) Vörösmarty megoldása hajszálnyira egyezik Horatiuséval.

MYRTILL: Mit tekingetsz csábító szemekkel
Csalfa Daphne, mit mosolyogsz hiába
Myrtil szíve többé nem szeret.

Ugyanígy utasítja vissza Daphne is Myrtilt, mert hisz gyűlöli, mint a tél unalmát:

DAPHNE: Büszke, hát te hitted, hogy szeretlek?
Rég gyűlöllek, mint a tél unalmát
Mint kezén a bús rab láncait.

Horatius ugyan nyugodt hangon beszélget Lydiával, de a gondolat azonos. Míg enyém volt Lydia, nem cseréltem volna Perzsia uralkodójával. Viszont nem volt Lydiánál ünnepelebb név Rómában, míg nem állt Chlóénál hátrább.

A két szerelmes tovább perlekedik, mindegyik menni akar, hogy ne kelljen látni a másik gyűlölt képét. Horatius így szól Lydiához:

Me nunc Thressa Chloe regit,
Dulcis docta modos et citharae sciens,
Pro qua non metuam mori,
Si parent animae fata superstiti.

¹ V. ö. Zádorhoz írott levelét.

² Brisits: *A XIX. század első fele*. 1939. 231. és k. l.

Épen így akar Myrtill is fájdalmat okozni Daphnenak:

Láttam Argos kékszemű leányát,
Szép Melissát, most a bujdosóban
Föltalálom őt s jobb életemet.

Azonban Lydia sem marad adósa Horatiusnak:

Me torret face mutua
Thurini Calais filius Ornyti,
Pro quo bis patiar mori,
Si parcent puero fata superstiti.

Vörösmarty Daphneja még jobban megfenyegeti Myrtillt:

Hitt gyakorta a kegyes Damétas,
Egy szép szöke gyermek hitt gyakorta:
Még nem mentem, mostan elmegyek.

Horatius végül felsóhajt: hátha még megtér szerelmünk, s Lydiára várok ismét, miután Chloét elbocsátom. Erre a leány is bevallja, hogy csak a költőt szereti, s minden vágya vele élni, vele halni.

Vörösmartynál a befejezés ugyanaz, de az esemény más-kép pereg le. Amikor Myrtill meghallja, hogy Daphne a szép fiúhoz akar menni, kétségbeesve kiált föl: Daphne, Daphne! Bevallja, hogy félrevezették és most is szereti őt. Erre a leány is bevallja, hogy híve és nem volt hitszegő.

A két költemény hangja között nagy eltérés mutatkozik. Horatius ódaköltésze a 30—23-ik évek közé esik, amikor a költő már 35 éves elmúlt. Ennek megfelelően a költemény hangja nyugodt, zavartalan és végtelenül finom. Vörösmarty hangja egészen más. A fiatalember szenvedélyes hangján szólal meg. Éles ellentétből magyarázza az érzéseket, a szélsőségekre való hajlamosságot már erősen érzik benne.

Férfikora teljében, 29 éves korában írt Vörösmarty egy szerelmi dalt, címe *Vágy*, amely igen heves szerelmi vágyakkal kapcsolja össze a «Vég»-re tekintő életfelfogást. Szokatlanul hevesen szólítja meg a lánykát:

Mit kése! oh lányka,	A hév szerelmnek
E szivre omolni?	Hév csókkal adózni.

Egy pillanatra szeretne kiszabadulni az enyészet vaskapcsaiból, rövid időre átadja magát a *carpe diem*nek. Szerélem és elmúlás másképp nem békíthető össze, csak ha kiszakad egy pillanatra az időből, ha a «boldog időtlenségbe» rejtőzhetik el.

Ah hagyd megízlelnem ez édeni báj,
Hagyd szívnom ez ajkat, ez isteni száj!

De ebbe a pillanatnyi magafeledt örömbé is beleszól a kéréletlen sors, a kikerülhetetlen vég gondolatát hiába próbálja elnyomni. Az eléje tóduló képet igyekezik elűzni:

A messze jövődöt	Hosszú örömökre
Aggódva ne nézzed;	Mi kurta az élet!
Nézd nyomtalan a sebes óra halad,	
Elmult napokat soha vissza nem ad.	

Nem ugyanaz a fájó lemondás cseng-e ezekben a sorokban, amely a fiatal Vörösmartyt annyira jellemzi? Így inti Horatius is Phyllist (IV. 11.):

Semper ut te digna sequare et ultra
Quam licet sperare nefas putando
Disparem vites.

Használd ki az életet, mert semmi sem hozhatja vissza azt, ami elmúlt. Charon semmi pénzért nem adta vissza Prometheust, (II. 18.) sőt Zeusnak sincs hatalma a halálon (III. 29.):

non tamen inritum
Quodcumque retro est efficiet neque
Diffinget infectumque reddet,
Quod fugiens semel hora vexit.

Ha jól megfigyeljük Vörösmarty e költeményét, észrevesszük, hogy — habár gondolatai egyeznek Horatiuséival — az alkotás-mód, a gondolatok sorrendje épen fordított. Míg az antik költő teljesen tudatában van a fatum kikerülhetetlenségének, s abból épen azt következteti: *carpe diem*, addig Vörösmarty-nál más a sorrend. Élvezni akarja a szerelmet, egész valójával átadja neki magát, s ekkor lopakodik örömei közé lassan, észrevétlen az elmúlás-tudat. Valami tragikus boldogtalanság ez az élet, alig akad benne egy nyugodt pillanat, amelyet meg ne zavarna a Vég, az elmúlás. Nem tragikus mez, magára vett álöltöny, amelyet akkor dob el, amikor akar, hanem legbensőbb valója, amely annyira hozzátartozik Vörösmarty egyéniségéhez, mint a gondolathoz az eszme, amelyet egy életen át kergetni lehet, de elérni soha. Ebből a fájdalmas érzésből fakadnak a befejező sorok:

S a rózsa, ha szép kora múlva, lebul:
Méh nem szedi mézeit hamvairul...

Deáki Sándor felhívja a figyelmünket¹ két későbbi költeményre, amelyek az említett Horatius-ódával hangulati és részben tartalmi rokonságban vannak. Az egyik a *Késő vágy*, a másik a gyönyörű nászajándék: *A merengőhöz*. Mind a kettő a

¹ Deáki S., *A kétezeréves költő*. 1935. 50. l.

lehiggadt, végtelen mélységű, megtisztult szenvedély patetikus hangján szól. Deáki maga is int, hogy a hasonlóság a két költemény között esetleg csak véletlen találkozás. Valóban Vörösmarty ekkor már lerázott magáról minden kívülről jövő hatást, önmagában feloldotta mindazt, amit mástól kapott. Nincs is értelme annak, hogy hatást keressünk itt, csupán azt akarjuk szemlélni, hogyan alakult benne a halálérzés szerelmi költeményei írása közben.

Megértjük, hogy az a költő, aki megtanulta Horatiustól minden egyes nap értékét megbecsülni, nem sokra tartja a kétes jövőt. Mert a *carpe diem* nemcsak azt jelenti, hogy élvezzük a jelenet, de azt is: úgy éljünk, mintha ez a nap lenne számunkra az utolsó. A jövődő nincs hatalmunkban, tehát ne sokat törődjünk vele. Megértjük hát, ha így figyelmezteti Laurát: «Ne nézz, ne nézz hát vágyaid távolába». Az egész világ úgy sem lesz tiéd, «Csak a szerénynek nem hoz vágya kint.» A szerénységről is mily sokat énekelt Horatius. S Vörösmarty felveti a nagy kérdést:

Mi az, mi embert boldoggá tehetne?
Kincs? hír? gyönyör? Legyen bár mint özőn,
A telhetetlen elmerülhet benne,
S nem fogja tudni, hogy van szívöröm.
Kinek virág kell, nem hord rózsaberket;
A látni vágyó napba nem tekint;
Kéjt vesz, ki sok kéjt szórakozva kerget:
Csak a szerénynek nem hoz vágya kint.

Kár lenne ezt a gyönyörű gondolat- és hangáradatot bármivel is összehasonlítani. De lássuk egymás mellett két lángész véleményét a földi javak halmozásáról, a hitvány földi lét értelméről. Mennyire nem becsülte a szellem harcosa 2000 évvel ezelőtt sem a vagyont, a mulandót. Milyen szerényen írta a római költő (III. 1.):

Cur invidendis postibus et novo
Sublime ritu moliar atrium?
Cur valle permutem Sabina
Divitias operosiores.

Vörösmarty e nagyszerű költeménye Császár Elemér szerint «látszólag nem egyéb, mint versbe foglalt filozófia.»¹ Valóban ez a költemény inkább filozófia, mint szerelmi dal. S ez a filozófiai felfogás nem más, mint ifjúkori gondolatvilágának megférfiásodott, megszépült formája; szinte minden földi port levert magáról s a szépség örök szférájába emelkedett. Ez is érthető. Tudjuk, hogy Vörösmarty csak kétszer volt igazán szerelmes. Etelka tragikus volt számára. Emléke ott lappang minden

¹ Császár Elemér: *A XIX. század nagy magyar költői*. Jegyezte és kiadta Tóth Lajos. 1929. 79. l.

későbbi szerelmi költeményében, mint fájló emlék, amelyet csak Laura tudott meggyógyítani. «1830—1842-ig aránylag kevés szerelmes verset ír, inkább csak az emlék vis-zhangzik szíve és lantja húrjain»¹. S ez miből táplálkoznék, ha nem Etelka emlékéből? Nem csodálhatjuk, hogy újraéledt szerelmében is ezen a hangon szólítja meg Laurát.

Ez is egyik oka annak, amit az elején mondtunk: hogy az ifjú és az öregedő Vörösmarty közelebb vannak egymáshoz, mint az ifjú és a férfi Vörösmarty. Élete utolsó korszakát az emlék táplálja, s nem csoda, ha lényegében azt éneкли, amit ifjúságában, csak a hang más, meg a művészete.

4.

Vörösmarty ifjúkori költeményei között van három Horatius-fordítás. Érdekes véletlen, hogy a fordítások abból a három gondolatkörből valók, amelyek annyira jellemzőek rá: egy bölcselkedő, egy szerelmi és egy hazafias dal.

Már korán foglalkoztatta költőnket a nemzet sorsa. Zsengéi között több költemény szól nemzetéhez. Ilyen az a Horatius-fordítás is, mely a nemzet jövőjét, az ifjúságot van hivatva nevelni. A római költő az ú. n. római ódáiban ostorozza korának romlott erkölcséit, az elpuhultságot s buzdítja a fiatalokat, tanulják meg túrni a fáradalmat és veszedelmet a táborban. Dicső dolog a hazáért halni, s a halál úgyis eléri a bátrát is, meg a reszkető térddel futó is.

Vörösmarty e fordított versében — (*Kiadatl. költ.* 112. sz.²) — erősen küzd a klasszikus versmértékkel, s az első versszak második sorának hendekasyllabusa sehogyan sem sikerül. Egyéb-ként nincs zökkenő a verselésben. Van egy igen szép része a fordításnak, a *dulce et decorum* átültetése:

Szép a hazáért halni, dicső dolog
Szintúgy halálod, bárhova fuss, elér,
A gyenge ifjúság virágin
Nem könnyörül dühe vad kezének.

Deáki felhívja figyelmünket³ a *Sok vész riaszt* c. költeményre, amely Horatius *O navis* kezdetű ódájára emlékeztet. (I. 14.) Ez az óda egyike lett az antik költő legtöbbet idézett darabjainak. «Az állam hajója» címmel szokták emlegetni. Irodalmunkban Dayka, Virág és Kazinczy éltek evvel a motívummal: a századfordulónak időszerű problémája volt a poli-

¹ Gyulai id. mű, LV. l.

² Ugyanez a fordítás megvan még egy változatban a 113. sz. alatt. A két költemény között lényeges eltérés nincs. Az első fordításból hiányzik az utolsó versszak, a 113-as azonban teljes.

³ Id. mű, 50. l.

tikai és nemzeti életben az állami önállóság kérdése. Vörösmarty 1817—18 telén írta versét egy logika-óra alatt a tanteremben. (Gyulai töredéknek gondolja.) A költemény hangulata és gondolatmenete Horatiust juttatja eszünkbe. Megszólítja a megszemélyesített hajót, amelyet «sok vész riaszt a tengerek árjain,» mert félti, hogy egy Charybdisben elsüllyed. Horatius is aggódva figyeli a vihart, amikor Antonius és Octavianus vizsgálja idején újból elragadja a vész az állam hajóját. Az evezők már leteredeztek oldaláról, nem bír a tenger erejével. (Et malus celeri saucius Africo antemnaeque gemant, ac sine funibus vix durare carinae possint imperiosius aequor.) Szinte szóról-szóra így énekel Vörösmarty is:

... Már tova hányatik
Hajód, vitorlád már szakadoz, bomol,
Zúg a dagadt víz árja, s színét
Északi szél dűhe ostromolja.

Költőnknek azonban többször is van szava nemzetéhez. Többször ostorozza a silányabb nemzedéket, amely kivetkőzik ősi örökségéből. S a magyar költői nyelv megteremtője szállhat-e jogosabban valamiért is sikra, mint a nyelvért?

A század első évtizedei hangosak voltak a vitáktól, amelyek a magyar nyelv általánossá tétele körül folytak. Vörösmarty már korán — rhetorikus korában — kezdett Udvardy nevű barátjával együtt római mértékre magyarul verselni.¹ Egy barátjához írt levelében megdorgálja az illetőt, mert holt nyelvre vesztegeti erejét. Buzdítja, lásson hozzá: «S írj magyarul, ha magyar lenni szivedbe akarsz. (*Kiadatl. költ.* 11. sz.)

A legszenvedélyesebb hangot a magyar nyelv érdekében egy 1819-ből származó költeménye üti meg, amely egészen Horatius hangján indul meg. Ez a bevezetésben már említett *A korcsokhoz* c. költemény.

Horatius a polgárháborúban belefáradt Róma népére támad a végső elkeseredés hangján, szenvedélyes páthosszal ostorozva az önnön vérét ontó polgárt, aki a helyett, hogy Karthago falait földig perzselné, hazájára hoz veszedelmet. «Quo, quo scelesti ruitis?» — kérdezi (*Epod.* 7.) «Hová rohantok átkozott gonosz fiak?» — zúdul fel Vörösmarty is. Horatius a visszavonás átkát ostorozza, nem tudja, vajon düh vagy felső erő ragadja-e fáját? Végül csendes és keserű szomorúsággal teszi hozzá:

Sic est: acerba fata Romanos agunt
Scelusque fraternae necis,
Ut inmerentis fluxit in terram Remi
Sacer nepotibus cruor.

¹ Ö. M. VIII. 385. 1.

Vörösmarty lényegében ugyanerre az eredményre jut. Nála a középpontban a nyelv szerepel. Annál súlyosabban érinti ez a kérdés, mert az «ezredes veszély alatt nyögő haza» ép most kezd ébredezni. Attila nyelve, amelytől valaha rettegett a világ, talál hazánkban annyi megvetőre:

Az a mi lételünknek öre, s nemzetünk
Fő kincse szenved ily csapást!

Vörösmarty már korábban a nyelv szerelmese volt, most pedig felismeri óriási szerepét a nemzet életében. Nem túlzott tehát a hang, amelyet a nyelv ellenségeivel szemben használ, megértjük elkeseredését.

A költemény megoldása ugyanazt a megokolást adja, amelyet Horatius: a meghasonlást.

Miért kelle hajdan meghasonlonod, magyar,
Hogy e nyomokra térj utóbb,
Holott ma ébredő napunkat fellegek
Üzik kietlen éj alá?

Erdemes megjegyeznünk, hogy Vörösmarty ezt a költeményt mint ifjúkori kísérletet felvette a még életében kiadásra került kötetbe. Ez a téma — úgy érzi — már saját hangján szólal meg, s bár előtte mások is énekelték róla, mindenkinél szenvedélyesebben, magával ragadó pathosszal tör ki. Ez egyszerűen Vörösmarty nyelvromantikájának egyik legerőteljesebb megnyilvánulása.¹ Itt már elméletileg is megalapozza a nyelv fejlesztésének szükségességét, amit költészetével eddig öntudatlanul művelt, s aminek ő lett egyik legnagyobb mestere.

Nem tartozik ugyan szorosan fejtegetéseink körébe Berzsenyi költészetének Vörösmartyra gyakorolt befolyása, de minthogy Berzsenyi költészete egészen Horatius nyomán indult és híj maradt hozzá, Vörösmartyra pedig igen nagy hatással volt, pár szóval meg kell róla emlékeznünk.

A már pár éve verselő Vörösmartyra igen nagy ösztönzéssel volt Berzsenyi nyelve. Ezt több fiatalkori verse bizonyítja. A kiadatlan költemények közül a 24. számú pl. csak másolata Berzsenyi *Jámborság s középszer* c. költeményé három versszakának.²

¹ V. ö. ezekkel: Horváth János: *Forradalom után*. (Vörösmarty és a mai stílrromantikusok.) M. Figyelő. III. 1912. Ő Vörösmartyt stílrromantikusnak nevezi. A stílrromantika nem más, mint a «kifejezésnek a jelentéstől független, önmagában is hatásos művészi tényezővé való kiképzése.» (213. l.) Vörösmarty ezentúl még politikai, helyesebben nemzeti szempontból is felismeri a nyelv nemzetfenntartó szerepét, ezért nevezhetjük nyelvromantikusnak. Ez tágabb kör, mint a stílrromantika elnevezés.

² L. cikkemet: *Berzsenyi-strófák Vörösmarty kiadatlan költeményei között*. IK. 1938. 182. l.

Gondolatmenet szempontjából legszembeszökőbb a *Szigetvár* c. költemény, amelyet 1822-ben írt Vörösmarty egy kirándulás alkalmával. A költemény alapgondolata az, hogy Zrinyi kis csapatával mily nagyszerűen tudott meghalni a hazáért: «Mi nem tudunk már érte csak élni is.» Az utolsó versszak teljesen Berzsenyi hangján szól, aki a *Magyarokhoz* c. hatalmas ódájában ép olyan lemondóan ír a nemzet jövőjéről.

Hajh elközelget majd az enyészet így!
Eltörli a nép bajnoki tetteit:
Megdőlnek a fajult vitézek,
Sírjai hős eleik nevének.

Versmértéke ugyanaz mint Berzsenyié és Horatius *Delicta maiorum* kezdetű ódájáé, amely mind a kettőt ihlette: alkaioi mérték. A költemény tehát közvetve így is kapcsolatban van Horatiusszal.

Van egy határozott pont Horatius életében, ahonnan kiindulva ítél meg mindent. Az élet százféle baja közt mindig szilárdságot biztosít magának az a gondolat: költő vagyok, s míg a Múzsák látogatnak, mindenem megvan. Alig ismerünk költőt a világirodalomban, aki tudatosabban elkülönítette volna magát a vulgustól, aki annyira büszke lett volna arra, hogy ő múzsa-pap. Minduntalan hangsúlyozza ezt Horatius, s Maecenastól is csak azt kívánja, sorolja őt a lantosok közé, s feje büszkén emelkedik az égre.

Vörösmarty épen az ellenkezője. Szerényen élő ember, nem is tartja fontosnak, hogy neve éljen, csak műve hirdesse azt a dicső eseményt, amelyet a költő megénekel. (*Utóhang Cserhalomhoz.*) Ez azonban nem azt jelenti, hogy a költészet számára épen csak foglalkozás volt. Költészetét élethivatásnak fogta fel, s olyan komolyan, mint kevesen irodalmunkban — épen olyan komolyan, mint Horatius. De Vörösmarty a kollektívum költője is volt, szeretett láthatatlan mozgatóként működni, épen azért egyéniségét nem emelte annyira ki. Lelke legmélyén ott élt a vágy: halhatatlanná lenni, de szerénysége és kétkedő természete sohasem követelte hangosan az örök hírnevet. Pedig hányszor tusakodott lelke a halál gondolata ellen, amikor érezte, hogy nagyokra volna képes, csak ideje lenne alkotásra. Milyen kétségbeesetten kiált fel:

Nyom s jelenség nélkül így romoljak,
Könnyezetlen sorsban elboruljak,
Mint a puszták bujdosó vada?

(*Börzsönyben.*)

Ezt már 1825-ben írja. Ifjúságában inkább sejteti csak, hogy élete a költészettel jegyeztetik majd el, s erről eleinte csak félénken, Horatius egy-gondolatával énekel. Jellemző erre

a fiatal Vörösmartyra, hogy halhatatlanságot nem jósol magának, s csak ilyenféle indítékokat énekel meg; őt boldoggá teszi a költészet és nincs más vágya, mint a Múzsát szolgálni.

Halványan felbukkan ez a gondolat a kiadatlan költemények között a 44. sz. darabban.¹ Arról beszél, hogy kinek-kinek az tűnik fel álmában, amivel napját tölti. A vadász lesre megy, a bíró perre siet, a lovas akkor is lovagol, tolvaj lopni igyekszik, a révész a haboktól retten, a fősvény kinceit kuporgatja, a szomszéd hús forrás tövében üdül:

Engem is a Múzsák buzdító ösztöne szorgat,
A mikoron mindent éjnek homályába borít.

Az egész kép sajátosan tükrözi Horatiust. A vadász, a bíró, a kocsivezető, a tolvaj, a fősvény egy-egy tipikus alakja költészetének. Ódáihoz írott prologusában, amelyet Maecenáshoz intézett, majdnem így sorolja el az egyes típusukat. Van, a kit a kocsiverseny boldogít, mást kitüntet a nép kegye, ismét mást kielégít a kincs, a birtok. Ezt nem lehet rávenni, hogy tengerre szálljon, amazt nem lehet visszatartani. Egyiket a háború, másikat a bor vidítja. A vadász éjtszakára is künn marad vadat lesni:

me...
Secernunt populo, si neque tibiás
Euterpe cohibet nec Polyhymnia
Lesboum refugit tendere harbiton.

Hasonlóképen bizonytalanul nyilvánítja egy költeményben azt a felfogását, hogy míg mások háborúról és egyébről zengetik lantukat, addig őt ezek nem érdeklik. Horatius Munatius Plancushoz írott ódájában (I. 7.) emeli ki ezt az élethivatást. «Laudabunt alii claram Rhodon aut Mytilenen...» kezdi a dalt. Félreérthetetlenül kimondja, őt jobban érdekli Albunea zengő háza, Tibur árnyas berke, az Anio vízesése, ahol a Múza látogatja.

Vörösmarty kezdő sora egészen így szól:

Bár zengje más a hősök homálytalan
Érdemre vágyó tetteit, hadverő
Nagy bajnokoknak megkeményült
Mars mezején dörögő hatalmát.

(Kiadatl. költ. 82. sz.)

Vörösmarty költeményének befejezése nem teljesen érthető és világos, nem tudjuk, vajon valóban atyjára vonatkozik-e, vagy csak költői fikció.

¹ Érdekessége, hogy az első négy sor Claudianus *de VI. cons. Hon. praef.* sorainak fordítása. V. ö. Császár Zoltán: *Vörösmarty ifjúkori fordításkísérletei*. IK. 1939. 68. és k. l.

Atyám! kitől én származatom veszem,
Édes Atyám! én im egyedül neked
S böcsös nevednek zengetem kis
Lantomat és neved érdemének.

Lényegében nem is fontos, valóban atyjáról énekel-e, vagy Horatiusnak az a költeménye lebegett-e szeme előtt, amelyet az Mercuriushoz írt. (I. 10.) Mindenesetre láthatjuk, hogy a megéneklés módja nagyon hasonlít az antik költő dalaihoz, aki ezen a hangon hárítja át magáról Variusra a győzelmes Agrippa kívánságát, hogy harci tetteit énekelje meg. Ilyen ének nem való neki, a vad Achillest, a háborút nem tudja megdolgolni. Múzsája nem harcos. (I. 6.)

Vörösmarty költeményében tehát fel-feltűnnek az említett három Horatius-óda (I. 6, 7, 10.) gondolatai. Nem lehetetlen, hogy a három daltól szándékosan alkotott újat, hiszen igen kedvelt irodalmi divat az átdolgozás. Az író minden lelkiismeretfurdalás nélkül adja ki a forrás jelölése nélkül idegen írók munkáinak kivonatát. Esetleg két-három műből olvaszt össze egyet, nagyobb hatás kedvéért ismerőssé teszi olvasói előtt a helyi viszonyokat, a személyeket.¹

Egyszer azonban megkísérelte költőnk, hogy öntudatosan megmagyarázza — romantikus fantáziával — «a költő» élet-hivatását. Ezúttal a *Délsziget*ben igen mélyen ereszkedett önmagába. Mitikus képekben, csodás nyelven énekel egy kis gyermekről, aki messze távolodott az emberektől.

A romantika olyan őserdejében találjuk magunkat, amelyből senki, aki irodalmunk tanulmányozása közben belémérett, nem találta meg a kiutat. Jellemző Riedl Frigyes véleménye. Vörösmarty itt átengedi magát — mondja — a mese fantáziájának, s nem tudni, mit akar. A kisfiúban, úgy látszik, a maga költői fejlődését akarta szimbolizálni. «Vörösmarty nem folytatja, s jól tette, hogy nem folytatta. A munka annyira mesterkelt és bonyolult, hogy érdekes költői olvasmány nem lett volna belőle.»² Annyit valóban érzünk, hogy Vörösmarty ebben a költeményében egészen szokatlan dolgokat tár elénk. Bevezető sorai olyan hangulatot árulnak el, amelynek rokonsága Horatius *Odi profanum vulgus et arceo* kezdetű ódájával szembe-szőkő. Ünnepléses ódai bevezetésben szól a költő a halandó emberekhez:

Messze maradjatok el, nagy messze ti hitlenek innen!
Nincs kedvem, sem időm mindennapi dolgokat írni:
Újat írok, nagyot is, kedvest is, rettenetést is
Egy kis gyermekről s egy délszaki pusztá szigetről.

¹ Csipak Lajos: *Horatius hatása az ó- és újklasszikus iskola költőire*. Kolozsvár, 1912. 12. l.

² Riedl Frigyes: *V. M. élete és művei*. Jegyezte és kiadta Csoma Kálmán. 1905. 89. l.

Nem az öntudatos poéta, a vates komoly pátosza ez? Félreérthetetlenül elkülöníti magát a halandók seregétől, a hitetlenektől, a profanum vulgustól. A költemény további menete epikus szélességet vesz. Biztos értelmezését adni — úgylátszik — nem tudjuk. Amit eddig megállapítottak róla, az valószínű. Önmagát rajzolja benne, de nem is ez a fontos, hanem az, hogy önmagában is «a költőt» festi. Határozottan érezzük a vates magasba szárnyalását, ahová nem követhetjük. Olyan titkokat fog elmondani, amilyeneket csak költőn keresztül ismerhetünk meg.

Kétségtelenül Vörösmarty a legmélyére hatolt a költői hivatás tudatának és csodálatos módon épen azokkal a szavakkal fejezte ki ezt, amelyekkel Horatius. Hiszen ő is a Musarum sacerdos, aki eddig még nem hallott énekeket dalol szüzeknek és ifjaknak. Milyen egy felfogással választják el magukat az avatatlan tömegtől!

Elhibázott lépés volna, ha ebben Vörösmarty részéről Horatius utánzását látnók. Erről szó sem lehet. Hiszen Vörösmarty ekkor a *Zalán futása* mámoros sikerén túl, önmagára találva, pompázó tehetsége kifejelett korát éli. De mégis figyelemreméltó, hogy amikor felölti a költészet számára mindig szent palástját, amikor a költészet és költő lényegeről beszél, úgy nyilatkozik meg, ahogy az antik vates. Ez csak annyit mutat, hogy azonos módon gondolkodtak a költészet-ről és a költői hivatásról. S ehhez talán annyit fűzhetünk, hogy fülében csenghettek Horatius sorai, amelyeket, ha egyszer elolvas valaki, többé aligha felejtethet el.

Az eposz egy darabig még úgylátszik ebben a mederben halad. Hadadúr legyőzi a halált is, de csak ideiglenesen. Amikor új tüneményként a szerelem érzéki indulata ébred, ketté válik a sziget és továbbra — ha racionális úton akarjuk követni — csak találgatásokba bocsátkozhatunk. Valószínűleg erősen hatott fantáziájára az *Fzeregy éjtszaka*, amelyet akkor fordított. Másrészt — Riedl szavai szerint¹ — megjelenik Perczel Etelka sajnó emléke, s az eddig is mitikus gondolatmenetet nem tudjuk többé követni.

Érdekes arra is utalnunk, hogy egybevág a két költő elvágyódásának szimbolikus kifejezése is.

A sziget-mitosz megteremtése Horatius nevéhez fűződik. A XVI. epodosban komoly elszántsággal hívja fel a rothadt időben is jobbat, tisztábbat kívánókat, tartsanak vele, vándoroljanak egy távol szigetre. Esküdjenek meg, hogy vissza nem térnek, míg a sziklák nem repülnek, s az Appenin hegyfokká nem lesz. Horatius — s vele a társadalom java — menekül az önvérében gázoló, süllyedt nemzedékből, Vörösmarty maga

¹ Id. mű, u. o.

megy a maga mindennapi szigetére. Mert mindennap ott van a szigeten, amikor Múzsája meglátogatja, és olyankor beszélget csillaggal, tündérrel, megérti az állatokat, küzd Halálfiával, jelen van ott, ahol az élet megjelenik: szóval ilyenkor úgy hiszi, hogy felfogja magába (sípjába) a kozmoszt, már-már megoldani véli a nagy problémát, amit Életnek nevezünk. De íme keserű csalódással szétfoszlik a kép, kettéválik a sziget, s amikor új utat keres, pusztaságban találja magát.

5.

A fiatal Vörösmartyt talán legtöbbet az a kérdés foglalkoztatta: mi a boldogság, hogyan kell élni, hogy az élet tartalmas és érdemes legyen. Örök kérdések, valóban méltók Vörösmarty szelleméhez. S ezekre a kérdésekre bőven talált választ Horatius költészetében. Talán nem tévedünk, ha úgy vélekedünk, hogy Horatius ébresztette benne e problémákat.

Horatius felfogása — jól tudjuk — a Stoa és az epikureizmus felfogásának megbékélt összeolvadása, de mintha többször kicsendülne belőle, hogy szívéhez közelebb áll Epikuros tanítása.

A fiatal Vörösmarty költeményei — amelyek Horatius-élmény alapján íródtak — határozottan a stoikus felfogás javára billentik a mérleget. Említettük már, milyen sajátos módon áll szemben a *carpe diem*-mel. Legelső verseiben állandóan arra oktat, hogy korán kezdjük gyűjteni a tudományt, mert ez lesz vígaszunk. A tudás pedig — a helyesen élés tudása — a Stoa filozófiájának sarkalatos tana. A bölcs felismeri a világtörvényt és aláveti magát. Erre való az erényes élet, az pedig a tudással megszerezhető. Ezért tartózkodni kell a szenvedélyektől, amelyek gátolnak az erény megszerzésében. Innen a Stoa etikus jellege. Ez a filozófia nagy jellemeket nevelt az ókorban. Ezzel a felfogással szövi át Horatius epikureus felfogását, amely nem veti meg a mérsékelt élvezetet sem. De míg a Stoa jelszava az erény, addig az epikureusoké a gyönyör szolgálatába van állítva, amennyiben azt a képességet nevezik így, amely eligazít abban, mikor milyen gyönyört legokosabb élvezni. Mindkét filozófia irány nagyrabecsüli a nyugalmat, az ataraxiát, de mindegyik más-más cél szolgálatába állítja.¹

Vörösmartyt elsősorban ez a bölcs nyugalom ragadja meg, de erősen a stoikus felfogás felé hajlik. Természetesen csak tudattalan, ösztönös válogatásról lehet szó, de ez nem is fontos.

Ennek a bölcs nyugalomnak kifejezése Horatius egyik leghíresebb ódája (III. 3.), amelyben a süllyedt Róma fiai elé idézi az igazi férfi alakját. Szinte mottója lett a költeménynek: «Si fractus illabatur orbis, Impavidum ferient ruinae».

¹ V. ö. Halasy Nagy József: *Antik filozófia*. 1934. 331. és k. 1.

A költeményt alkaiosi mértékben fordította Vörösmarty (*Kiadatl. költ.*), tehát az eredeti formában. A fordítás nem teljes. Nyelve nem olyan gördülékeny, mint a már tárgyalt Pyrrha-dalé. Az említett nevezetes sorok fordítása nagy gondot okoz neki, háromféleképen is megkísérli. Ez is azt mutatja, hogy ezt találta a költemény velejének és megkülönböztetett módon akarta visszaadni. Feltűnő sorai ezek:

Egy vándor asszony, s egy buja kárhozó
Bíró miatt bús porba merült...¹

Ugyanennek a költeménynek, illetőleg alapgondolatának, a rendíthetetlenségnek a parafrázisa a kiadatlan költemények egyike. Horatius így festi az igazi férfit (III. 3.):

Iustum et tenacem propositi virum
Non civium ardor prava iubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quaitit solida, neque Auster...

Vörösmarty így írja körül e gondolatot:

Bosszús sziveknek képtelen átkait
S a vad tyránnak veszteni kész szavát
Nem féli megrémült tagokkal,
A ki valót s igazat szeretvén.

(*Kiadatl. költ.* 73. sz.)

Tovább is dicséri az önuralom férfiasságát, majd így fejezi be:

Feltételében félre csapó szelek
Nem ostromolják állhatatos szívét.
A büszkeséget félre vetvén
Csendesesen áll örök oszlopánál.

Ugyanez a gondolat bukkan elő több költeményében is. Egy barátját vigasztalja így, aki ellen zsenge munkájának kibocsátatása «rontó zivart» hozott fel. Reméli, nem fogja ez leverni barátját, mert

A nemes szívű, valamint az ormos
Szirt, az ostromló habokat merészen
Nézi, s nem mindig hat el a szeleknek
Mérge fejébe.

A zúgó tengerárban büszkén emelkedő szikla, amelyhez nem érnek fel a küzdelem kicsinyességei, s tövén elvesznek a viharos szelek, egyike a fiatal Vörösmarty legkedvesebb képeinek.

¹ Érdekes megfigyelní Vörösmartynál a *bús* jelző használatát. A kiadatlan költeményekben számtalanszor előfordul, de később is. Ez a szentimentális költészet nyoma kezdőkorában. Később is szereti használni.

Midőn Horatius a rendíthetetlen nyugalomról beszél, Herculest hozza példának: «Hac arte Pollux et vagus Hercules Enisus arces tetigit igneas.» (III. 3.) Mit is hozna szebb példának fel a diák Vörösmarty, mint ezt a képet, amelyet Horatiusnál készen talált.

Igy jutott minden remek e világból
A dicsőségnek magasabb fokára,
Igy jutottak volt az egekbe Tyndár
Ikrei hajdan.

A költeményben felötlik már néhány igazi vörösmartyas sor. Ilyen finom kép a következő: «Mely imént himzett tavaszod virányit Téllel ijeszti.»

A stoikus ataraxia csodálatos finomsággal átítatott dicsőítése a 109. sz. költemény. A gondolon itt már uralkodik a költő, maga formálja anyagát. «Dúlja el boldog napom a szerencse» — kezdi, s akármi fájdalom érje is, amit a végzet hatalma nyújt, elfogadja tőle, s «csendesesen nyújtom kebelébe vissza.» Mintha az *Integer vitae* két utolsó versszakát hallanók, amely Berzsenyinél visszhangzik: «Essem a Grönland örökös havára.» De Vörösmarty arról álmodik, hogy oda juthasson: «Hol derül a rény s tudomány világa — Mennyei körben.» A keservek soha meg nem háborítják — írja. Utolsó versszakában felcsillan a horatiusi életbölcsesség gondolata:

Vigadok mértékletesen, s örülök,
Ha pedig méltó okok érdekelnek,
Hogy borult szívem bajait kinyögjem,
Gyászomat ülöm.

Az állhatatosság és a nyugalom csendjének dicsőítése hangzik ki egy másik ifjúkori verséből. Élete «virányit» kiki igyekszik leszedni, de boldog csak az, aki nyugalmat talált.

Mert akit nyugalom csendje megállapít
S táplál a megelégedés,
Azt még a rohanó sors dühödése sem
Képes megszorítani.

Így búcsúztatja 1819-ben, valószínűleg egy utazás alkalmával, Klivényit. Menjen, útitársa az öröm legyen, bánatban pedig a remény. Az élet viharaiban legyen merész,

S megtörhetetlen, mint zavaros habok
Közül az égig fölmeredő sziklák,
Melyeknek alján zúg az árvíz,
Ormain dél tüze dül ropogva.

(Klivényihez.)

Az érdekes indíték, az égbe meredő szikla (talán Matthisson, Kisfaludy S., Berzsenyi útján¹) újból előtűnik. Ezek a költemények eléggé igazolják előttünk, hogy a stoikus és epikureus filozófia egyik alappillére, az ataraxia gondolata sokat foglalkoztatta a kezdő Vörösmartyt.

A horatiusi életbölcseiségnek egy másik megnyilvánulási formáját is magáévá tette Vörösmarty fiatal korában. Ez a falusi csendes magány, a boldog meglegedettség elve, amely lényegében szintén az epikureus filozófia álláspontja. Csendes magányban, néhány jóbaráttal kellemesen eltölteni az időt, valóban Epikureus életelve volt. Ez a kép bővül más indítékekkel is, különösen a kor divatos rokokó-költészete befolyásolta. Az ilyen költészetben sok a helyzetdal és a tipikus indíték. Vörösmarty költészete kb. a 20-as évekig élénken tükrözi ezt a helyzetet. Helyesen mondja Harsányi István, hogy ez a költészet az antik, horatiusi és anakreoni epikureizmusra, újra-éledt stoicismusra épült.² A rokokó-költészet állandóan ismétlődő témái, amelyek egyaránt szerepelnek Daykánál, Virágnál, Baróti Szabónál, Berzsenyinéél, Kis Jánosnál és másoknál is: a tavasz dícsérete, erény, falusi élet.

Érdekes módon fonódik össze egy ifjúkori költeményben (*Kiadatl. költ.* 33. sz.) a hazaszeretet, az erény és a falusi magány dícsérete. A 16 soros vers igen arányosan beosztott, jól sikerült szerkezetű. Első négy sorában dicséri azt, aki hazájáért dühös csatában vagy más kemény munkában izzad; a következő hat sor idilli hangulatot idéz fel: a falun élő egyszerű szántó-vető ember boldogságát. Ez a rész egészen Horatius második *Beatus ille* kezdetű epodusát juttatja eszünkbe. Ennek gondolatait variálja Vörösmarty:

Boldog az a gyermek, kinek atyja után maradott nyáj
Tér mezején legelész, s járja tulajdon aklát.
Kit szent csendesség táplál nyugalmas ölében,
Boldog ez, életnek mert nem is hallja zaját.
Boldog az is, kinek ősei termő földeket hagytak,
Mellyeket ő vígan szántogat ökreivel.

De még boldogabb az, akit a «rény táplálván nem ereszt vég hanyatlásra soha.» Erre kell törekedni annak, aki szerencsés életet akar élni, mert ezt nem dönti meg sem a kevélység, sem másféle veszély.

Ehhez a hangulathoz csatlakozik egy másik költemény (*Kiadatl. költ.* 76. sz.), amelyet különösen meleggé tesz finom formája. Az ú. n. kisebb sapphói formában íródott hibátlan

¹ V. ö. Gálos Rezső: *Berzsenyi költői útja*. Pannónia, 1939. 235. l.

² Harsányi István: *Rokokó ízlés a magyar irodalomban*. 1930. 13. l.

prosodiával. A kezdés egészen az említett horatiusi epodus hangján indul:

Boldog, akit kész meglelégedéssel
A magány nyugalma fogad kebelében,
Kedvesen töltvén idejét mezőknek
Tágas határin.

Ez a gondolat nemcsak divatos volt e kor költészetében, de a politikai helyzet aktualitást adott neki: több költőnk életével valósította meg. Nemcsak Horatius menekült Tiburba, de a mi Orczy Lőrinczünk is tarnaörsi majorjában érezte jól magát, Bessenyei, Berzsenyi sohasem tudta megszokni a városi életet, Kazinczy pedig Széphalmon rendezte be tanyáját, távol a világtól, ahová csak a szellem, a poézis tudott behatolni.

Vörösmarty a továbbiakban boldogabbnak mondja a falusi csendben meghúzódónál azt, akit baráti nyájas öröme hívnak «bármí vidéken.» Ez a már említett barátság-gondolat, mely különösen ebben a korban gyakran feltűnik irodalmunkban. Alighanem Maecenas és Horatius baráti viszonya a kiindulópontja ennek a költői motivumnak, hiszen Horatius nem egyszer hívja magához barátját, akit *pars animae*jének nevez. (II. 17.)

A barátságról énekel a 107. sz. kiadatlan költemény is. Részletesen elmondja, hogy a sokféle földi vagyron nem adhat boldogságot. Mert ez

Nem csak az elrakott kincsek tárháziban áll vagy
A fellegekbe merült paloták fény-szobrai mellett,
Sem pedig a teletölt csűrökben.

Horatius is ilyenképen sorolja el az említett Maecenashoz írt ódájában (I. 1.), mennyire nem boldogítják mindezen dolgok. Az enyészet végét veti a földi kincseknek. Egészen így festi Horatius az *Epistolák*ban Volteius személyében a földi javak után csörtető római polgár típusát. De minden hiába, mert:

Verum ubi oves furto, morbo periere capellae,
Spem mentita seges, bos est enectus arando...

Vörösmarty ugyanígy fejezi ki a földi kincsek hiábavalóságának gondolatát. Hiába gyűjtesz kincset, a «sors mindent átölelő karjával natárt szab ezeknek.»

Hasztalanul vonatod száraz rögeidben ekédet,
Gyakran az alkalmatlan idő kifogyasztja vetésed,
Csűröd apad, szintűgy minden jószágod enyészhet.

Másutt kell a boldogságot keresni; ez nem lehet földi dolog, hanem az «ég szentebb adománya», a barátság, amelyet el nem pusztíthat sem az idő, sem más viszontagság. «S minden

boldogság örömét csak ez egybe találni.» Legszebb példaként Nisus és Euryalus történetét mondja el Vörösmarty, hogy Vergilius e nagyszerű jelenetével bizonyítsa igazát.

Az erény dicséretéről szól a kiadatlan költemények közül a 28. sz. vers.¹ Vörösmarty első olvasmányai között szerepelt az epistolák fordítása, amelyekben valószínűleg megragadta figyelmét Horatius híres sora: «Vilius argentum est auro; virtutibus aurum.» Sokkal több rokonságot mutat Vörösmarty költeménye az ódák harmadik könyvének második darabjával, amelyet le is fordított. Horatius így énekel az erényről (III. 2.):

Virtus repulsae nescia sordidae
Intaminatis fulget honoribus
Nec sumit aut ponit secures
Arbitrio popularis aurae:

Virtus recludens inmeritis mori
Caelum negata temptat iter via
Coetusque vulgares et udam
Spernit humum fugiente penna.

Ezt a gondolatmenetet tükrözi Vörösmarty költeménye is:

A rény nagy jutalom, s egyedül messzére kifénylik,
Nem retteg bármint hajtsa szerencse ügyét.
A köznép szavain nem óhajt hírt szerzeni, meg nem
Rontja kevélységgel büszke dagályja soha.

A külsőkre nem indul meg, tettére dicsérést
Nem vár, megtartván ritka tulajdonait.
Bármí veszélyre megáll bátran, s a gyáva halandók
Tetteiket neveti menyei vára felől.

Vörösmarty költeménye tehát valóban Horatiusra utal.² A to-vábbiakban arról énekel a költő, hogy váratlanul éri az erényt a jutalom, mert sok polgár szántás közben nyerte meg a «polgár-mesteri tiszteletet.» A költeménynek ez az utolsó része annyira Cincinnatus történetét juttatja eszünkbe, hogy egészen római légkörben érezzük magunkat.

Ezeken a gondolatkörökön kívül van még Vörösmartynak néhány költeménye, amelyek Horatius egy-egy költeményére mutatnak. Ilyen az a kis dal, amelynek címe *A tavaszhoz*. (*Kiadatl. költ.* 6. sz.) Témája a rokokó-költészet kedves tárgya, s lehet, hogy ez indította Vörösmartyt arra, hogy ilyen témáról énekeljen. De ha így van is, egyet nem szabad szem elől tévesztenünk. Míg a rokokó csak tárgyára nézve tart némi

¹ A költemény alatt jegyzet hívja fel a figyelmet Horatius ódái első könyvének első, esetleg 19. darabjára. Ez azonban nem illik a Vörösmarty-költemény tartalmához, mert Horatius említett költeményei másról szólnak.

² Daykának is van több ilyen tárgyú költeménye, ezek szintén Horatiusból veszik eredetüket. V. ö. *A virtus becse, Az én örömeim*.

rokonságot az antik költészettel — mert a megéneklés módja egészen elütő amattól — addig Vörösmartynak, legalább is ifjúkori versei, az utóbbira nézve is megegyeznek pl. Horatius dalaival. Ez viszont azt mutatja, hogy mintáitól nem tudta függetleníteni magát. Épen ezért nem helytelen, ha forrásait elsősorban Horatiusnál keressük.

A tavaszi dal Horatius három dalából szövődik össze. Horatius híres tavaszi dala így kezdődik:

Solvitur acris hiems grata vice veris et Favoni
Trahuntque siccas machinae carinas
Ac neque iam stabulis gaudet pecus aut arator igni.

Vörösmarty ezt így adja vissza:

Borzasztó télnek hidege már hátra nyomulván
A tavaszi kikelet jöve előre viszont.
Már szabadon folynak gödrökben a patakoeskák.....

Ezek a sorok egyúttal egy más ódára is utalnak. (IV. 7.) Utolsó sora e résznek Horatiusnál így hangzik: *et decrescentia ripas flumina praetereunt*. Vörösmarty így folytatja:

Hangzik az erdő is, melyben szökdösve danolgat
Sok nemű erdei kar és tavi torku madár,
A ligeten legelső¹ nyáj is vigadozva szaladgál.

A kép ebben is egyezik Horatiussal, akinél bájos Gráciák és Nymphák körtáncot lejtének (IV. 7.) s a juhnyáj vigan legelész. (IV. 12.) Mindezek az egyezések arról tanuskodnak, hogy valamiképen Horatius lebegett költőnk szeme előtt, amikor ezeket a sorokat leírta.

Ez a költemény egyúttal megerősít bennünket abban a felfogásunkban, hogy Vörösmartyt nem más magyar költőknél keresztül, hanem közvetlenül ihlette Horatius. Virág 1811-ben megjelent *Poémák* c. verskötetében van egy költemény, amelynek címe: *Tavaszkori*. Ez Horatius I. 4. ódájának szinte szó szerinti fordítása. (Csupán a két utolsó versszakot függesztette hozzá Virág.) Vörösmarty ezt a kötetet ismerhette, hiszen 1816-ban Pestre került, s később Virággal személyesen is megismerkedett. Mégis költeménye elütő Virágétól, ellenben feldolgozásmódjában egyezik Horatiusszal.

Tipikus rokokó-kép *A pusztai vadász* c. költemény is.

A tél már befödé síkos
Havával, telehinte téreit. A hegyek
Hol Bakkus növényei
S jó nedvvel dagadott sárga gerezdei
Oly víg szüretet adtanak,
Száraz fagyja alatt nyugszanak, a tavak
Eggyé állt vizein lebeg
A jég.....

¹ Elírás *legelő* helyett.

A vers első sora halványan emlékeztet a *Vides, ut alta* kezdetű Horatius-ódára. Az első versszak utolsó sorának (*flumina constiterint acuto*) összevetése Vörösmartyéval, megerősíti azt a feltevést, hogy itt is a latin szöveg ihlette. (V. ö. Virág: *Teofila éneke, Tsendesítettés.*)

Horatius-foszlányokat találunk a 79. sz. költeményben is. Egy barátját vigasztalja benne Vörösmarty, mivel nem képes «bármilyen derült idő» meggyógyítani baját. Igaz, még tél van:

S még nem merészel járni kereskedő
Terhelt hajóval a zavaros vizen.....

Ez a két sor nagyon Horatiusra emlékeztet, s nem igen fordul elő másutt Vörösmartynál. Később a vadon berek szent csendjét dicséri, majd a barátság dicsőítésével fejezi be. (V. ö. 76. sz. kiadatl. költ.)

Nagyon ismerős hangokat üt meg abban a költeményben, amelyet alighanem Virághoz intézett. (*Kiadatl. költ.* 104. sz.) A költemény háladal; érdekes benne ez a pár sor:

Nem képes ily kész hangokat ejteni
A gyenge lantos. — Moeoni kürt szavát
Érdemli rényed....

Ez is Horatius I. 6. ódájának hangján szól:

Scriberis Vario fortis et hostium
Victor Maeoni carminis alite....

Ugyanezt a gondolatot fejezi ki a 105. sz. költemény, amely az előbbi változata. Az utolsó versszak szintén Horatius említett ódájának hangján szól, amelyben visszautasítja Agrippa kérését, hogy hadi tetteit megénekelje.

Én csak csodállak, zengeni nem merem
S méltán öröklő tetteidet, nehogy
Homályt borítson gyengeséggel
Tévelygő szavam érdemidre.

Másik érdekessége a költeménynek az utolsóelőtti versszak:

Boldog vidéken lengeti képzetem
A tiszta érzés déli szövetnéke,
Ennek világánál csodálom
Érdemidet, közösebb becseddél.

A boldog vidék, a déli szövetnek félre nem érthető kifejezései az Etelka-szerelemnek. Tipikus példája annak, hogyan alakul Vörösmartyban a klasszikus hagyományok mellett a romantikus

elem. Ezek az elemek lassan túlsúlyba lépnek már, a klasszikus emlékek mindjobban halványodnak, a tudat alá szorulnak, hogy csak néha-néha bukkanjanak újra fel.

Vörösmarty egyik legérdekesebb munkája a *Rom*. Ebben az eposzban sajátágosan kavargat mindaz, ami Vörösmartyt valaha is foglalkoztatta. A nemzet, az ősi dicsőség, szerelem, elmúlás, erény s végül a zaklató kérdés: mi a boldogság, mi az élet célja és értelme? Mi a fontosabb a *Romban*: a nemzet sorsáért való aggodás vagy az említett kérdések, nehéz megmondani. Gálos Rezső szerint nincs benne több, «mint a hazája helyzetén szomorkodó, hazája sorsán aggodó költő nyomott, majdnem kétségbeesett lelki hangulata.»¹ Azonban ép ilyen érdekes a másik oldal: az említett probléma-halmaz is. Hiszen Vörösmarty épen abban mester, hogy a kettőt nagyszerűen tudja összekapcsolni. Nemzeti és örök emberi kérdések olyan egybeolvadtan jelennek meg nála, hogy szétválasztani csak nehezen lehet. A *Rom* elmélkedik az élet értelméről is. Szüntelenül előtűnő indíték ez Vörösmartynál, s egyúttal életének tragikumuma is: elkerülhetetlen végzetként ránehezedő pesszimizmus, amelyből csak néha és rövid időre van szabadulás. Horatius azért lehetett olyan kedves költője, mert nála megtalálta a probléma súlyosságát, de egyúttal bölcs kiegyenlítősségen feloldva. Vörösmartynak sohasem sikerült az ellentétek harmonikus feloldása, ezért vagy mesékké válnak, vagy töredékek maradnak szélesen megindult munkái.

Így jő a *Rom* fáradt hőse messziről vándorolva, titokzatos idegenből elszakadva, és kimerülten rogy össze Rom isten vára előtt. Három álmát teljesíti az istenség: «Boldoggá teszem őt, fogadásom tartja, s ez így lesz!» Első álma idillikus boldogság, távol emberektől, csendes völgy ölen legelésző juhnyáj mellett furulyázva, csörgedező patak partján. Tipikus rokokó-kép, de Vörösmartynál megférőfiasodik, erőteljes kifejezést nyer, s közelebb kerül eredeti antik forrásához, mint késői utódjához. Horatius falusi magánya jut eszünkbe, a *fons Bandusiae* frissességével. Akár Toldyval «mérsékeld vágyaidat» erkölcsi normáját tartjuk a *Rom* alapeszméjének, akár Gyulaival a vágyak hívságát ismerjük fel lényegének: mindkét esetben a horatiusi életfilozófiát leljük fel benne.

A boldog megelégedés azonban nem tart soká. Újabb álmot kér Rom istentől. Ekkor fényes palotában találja magát, hatalmas birtokok, beláthatatlan erdőségek ura, parancsát száz szolgálja lesi; vadat űz, kényelemben él, de ez sem elégíti ki: «Szíve rokont keresett s szívet melly érte dobogjon.»

¹ Gálos Rezső: *Széljegyzetek Vörösmarty két alkotásához*. Győri Szemle. 1937. 150. l.

Harmadik álmaként boldog szerelem jut osztályrészül, de ez sem elégíti ki. Egyszer bolyongásában titokzatos népre bukkan, s elhatározza, hogy ezabaddá teszi azt. (Itt szövődik belé az eddig teljesen etikai fejtegetésbe valami sejtelemszerűen őstörténeti monda. Újra Romhoz megy, negyedszer is, álomért, amit Rom vágyai ellen ad meg neki. «Álma kietlen volt, szomorú és pusztá sötétség.»

Íme a megoldatlan probléma. Egy isten akarja valóban őszintén boldoggá tenni a vándort, mégsem lesz boldoggá. A fojtogató probléma, a sorsszerű kérdés újra nyílt marad. S végre keserves álom után felébredve: «Igy kele fel s mint jött, tova ment a messze világba.»

*

Vörösmarty ifjúkori költeményeinek e rövid vizsgálata talán nem volt eredmény nélkül. Ha elemzésünket összefoglaljuk, akkor két mozzanatra mutathatunk rá. Az egyik közvetlenül a költőre, Vörösmartyra, utal, a másik általános érvényű észrevétel.

Az előbbi arra a megállapításra vezet, hogy Vörösmarty ifjúkori költészetében határozottan kiemelkednek Horatius költészetének nyomai. Az antik költők közül, úgy látszik, ő volt az, aki legjobban megragadta Vörösmartyt. Az ifjúkori kísérletek — különösen a kiadatlan költemények — e rövid elemzése erről meggyőzhet bennünket. Ez pedig azt jelenti, hogy nemcsak a forma szempontjából volt Horatius költészete nagy-jelentőségű Vörösmartyra, — amint gondoltuk — hanem a tartalmat tekintve is. Filozofáló hajlamuk több pontban talákozott amúgy is, de Horatius tekintélye és harmonikus élete mintakép volt előtte. Hogy milyen mélyen vésődött az ifjú Vörösmarty lelkébe mesterének tanítása, arról elevenen tanúskodnak azon későbbi költeményei, amelyeket a tárgyalás során szemügyre vettünk. Költői hivatásának öntudatát nem utolsó sorban Horatius ébresztette benne, s legszebb kifejezési módja sokban emlékeztet rá.

Mulandóság, költészetének legmélyebb gyökerei abba a talajba nyúlnak, amelyet a Horatius-élmények termékenyítettek meg. A kifejezőmód később sem változott meg lényegében, bár máskép zeng lantja, az alapélmény mindig felismerhető benne. Nemzetéhez kezdetben egészen a Rómát ostromló költő hangján szól. Legkedvesebb képeit innen meríti, s Berzsenyiben magtallálja a maga igazolását. Filozófiai elvei pedig Horatius stoikus-epikureus filozófiájának stoikus oldalát emelik ki. S mindezekről magyar lelkének mélységével és tragikus befejezetlenségével olyan mélyen elmélkedett, mint kevesen előtte és utána.

E rövid áttekintés egyúttal megerősít bennünket abban is, hogy a klasszika és romantika nem ellentétek, hanem közös töről fakadnak.¹ Örök emberi kérdések foglalkoztatják mind a kettőt, de mindegyik a maga egyénisége szerint adja meg a feleletet. Olyanok, mint az ezerarcú kristály oldalai; fordítsuk el csak kissé is, más színben pompázik, mint előbb, de jól tudjuk, hogy a kristály maga ugyanaz marad. Ilyen az ezerarcú emberi lét, amelynek egy-egy sugarában — nevezzük klasszikának vagy romantikának — gyönyörködünk, megcsodáljuk szépségét, s köszönettel adózunk annak, aki elénkvarázsolt egy-egy fényívet: a költőnek.

CSER LÁSZLÓ.

¹ V. ö. Prohászka Lajos: *A vándor és a bujdosó*. Minerva. 1937. 96. és k. l.